

УДК 050.9(477)(09)

І. В. Клименко
канд. іст. наук
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

АЛЬМАНАХ «ГРОНО» – ВИДАННЯ ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ГРУПИ «ГРОНО»

Висвітлено складні умови створення літературно-мистецької групи «Гроно», розглядається тематична спрямованість видання групи – альманаху «Гроно», показана роль українських письменників і художників у становленні національної преси.

Ключові слова: альманах «Гроно», літературно-мистецька група, В. Поліщук, мистецтво.

«Гроно» – літературно-мистецька група молодих українських письменників та художників, що була організована у 1920 р. у Києві з ініціативи В. Поліщука. Діяла при редакції газети «Більшовик» (редактор С. Пилипенко), яка була друкованим органом Київського губкому КП(б)України. До групи входили М. Терещенко, П. Филипович, Д. Загул, Г. Косинка, Гео Шкурупій (справжнє ім'я Георгій (Юрій)), А. Петрицький, М. Бурачек, Г. Нарбут, М. Кирнарський та ін. «Гронівці» декларували революційні позиції у мистецтві. У програмному виступі «Credo» головним завданням проголошувалося створення мистецтва, зрозумілого для пролетарських мас, і зауважувалося, що «знищення для знищення» є чужим для їхнього напрямку, бо «ми коли знищуємо, то й творимо». Застосовуючи новий художній метод – «спіралізм» – «гронівці» використали ідеї, притаманні двом іншим течіям: імпресіонізму та футуризму. Другий деклараційний виступ групи – маніфест «Дальше «Гроно»...» – свідчив про намагання пов'язати свою літературно-мистецьку діяльність з революційною дійсністю. У 1921 р. група розпалася. Друкованими виданнями групи були літературно-мистецькі збірники «Гроно» (1920) та «Вир революції» (1921).

Слід відзначити, що в той час поява літературних і мистець-

ких збірників, що мали вигляд альманахів, обумовлювалося різними чинниками, по-перше, – це відсутність необхідної кількості щомісячників; по-друге, – це намагання творчого загалу друкувати свої літературні твори і мистецькі розвідки у вільно створених групах. Строкатість її складу стала однією із причин розпаду літературно-мистецької групи «Гроно»,

У 1920 р. у Києві група видавала літературно-мистецький збірник «Гроно». У збірнику було вміщено програмний виступ учасників групи – «Credo», вірші В. Поліщука, М. Терещенка, Д. Загула, П. Филиповича, оповідання «В час великих страждань» Гео Шкурупія, «Мент», «За земельку» Г. Косинки, «Повалений бог» М. Любченка, статті та рецензії Ю. Меженка та ін. Деякі твори, надруковані в збірнику, були спрямовані проти Пролеткульту (наприклад, стаття Костя Котка «На роздоріжжі»). Слід констатувати, що опубліковані в збірнику твори не були однорідними за ідейним та мистецьким спрямуванням (Українська літературна енциклопедія. – К., 1988. – Т. 1. – С. 310, 502–503).

Певною мірою продовжив лінію збірника «Гроно» літературно-мистецький збірник «Вир революції», який видавався у 1921 р. у Катеринославі (тепер Дніпропетровськ). Він також намагався знайти нові шляхи у мистецтві, що відповідали б духовним запитам революційної доби, декларував консолідацію літературних сил, які відкидали гасла Пролеткульту і маніфести українських футуристів. У збірнику вміщено вірші В. Чумака, В. Поліщука, М. Терещенка, Гео Шкурупія, оповідання С. Складенка, В. Атаманюка, В. Підмогильного, статті про розвиток нового революційного мистецтва: «Сучасне мистецтво і малярство» А. Петрицького, «Динамізм у сучасній українській поезії» В. Поліщука, твори письменників-робітників – початківців, бібліографічні матеріали тощо. До участі у збірнику були залучені художники-графіки: М. Кирнарський, В. Левандовський, С. Пожарський, Г. Нарбут та ін. Незважаючи на певну претензійність, видання було свідченням прагнення творчої інтелігенції наблизитися до революційних мас.

У 1934 р. згідно з розпорядженням директора Інституту матеріальної культури Ф. Козубовського, за підписами вченого секретаря колишнього Історико-археографічного інституту І. Кравченка та лаборанта О. Телеєва, з одного боку, та завідуючого відділом рукописів ВБУ М. Геппенером, з іншого, – перші здали, а другий прийняв рукописні матеріали колишньої Комісії революційних рухів II Со-

ціально-економічного Відділу ВУАН. З огляду на відсутність інвентарного опису, згадані документи були прийняті за кількістю в'язок, картонних ящиків та окремих книжок і повинні були переховуватися у розпечатаній шафі відділу рукописів Бібліотеки. Серед цих документів на постійне зберігання були прийняті матеріали літературно-мистецького збірника «Гроно», які склалися, згідно з описом, з коректурних матеріалів, статей, нотних матеріалів, заміток, розписок (Арх. ІР НБУВ, оп. 1, № 44, арк. 200, 218).

З них було сформовано окремий архівний фонд (ф. 248), що нараховує 33 од. зб., з хронологічними межами від жовтня до грудня 1920 р., і постійно зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Фонд складається власне з редакційних матеріалів літературно-мистецького збірника «Гроно» (1920 р.): авторських творів, статей, рецензій, коректурних матеріалів, розписок.

Документи архіву групи «Гроно», що публікуються нижче (повідомлення про створення групи «Гроно», зміст збірника «Гроно», програмна доповідь В. Поліщука «Як дивитись на мистецтво»), яскраво відобразили бажання творчих людей (письменників, митців), незважаючи на складні часи, створити нову літературно-мистецьку групу і декларувати її погляди через концептуально новий літературно-мистецький збірник, який би відповідав вимогам того часу. Тексти документів передано зі збереженням їхньої термінології, орфографії, характерних для мови того часу.

№ 1

Літературно-мистецька група «Гроно»

[Повідомлення про створення і перші засідання групи «Гроно»]

З ініціативи Валеріяна Поліщука, В. Диберта, Мих. Стесенка та Ол. Тхоржевської з'організувалась в перших числах жовтня ц.р. літературно-мистецька група «Гроно». Згодом увійшли Президент Української Академії мистецтв проф. Бурачек, Георгій Шкурупій, Григорій Косинка, Марк Кірнарський, Левандовський, муз. Турчин, Зінкевич, Мякота, худ. Пожарський, Вероніка Черняхівська, Т. Дербунов, В.Чернявська, Серговська, Кузевська та ін. На першому прилюдному зібранні 11 жовтня Вал. Поліщук прочитав Програмового доклада на тему: «Творчість в добу соціалістичної революції», де були викладені основні погляди групи на мистецтво і творчість взагалі, на літературно-мистецькі форми і нарешті філософський бік

творчості. Після доповіді з гострою критикою виступив т. В. Коряк, який накинувся на течію, як на явище, на його думку, не допустиме в мистецтві, висловив своє задоволення, що раніш утворені літературні групи, як «Музагет», російська «Обеліск» загинули, бо не може бути мистецтво поза Пролеткультом. Коли ж йому було зауважено, що кожний майстер має свої найбільш йому зручні засоби в творчості як у всякому ділі, те саме природне і для групи людей і що мистецька група може бути автономною, т. В. Коряк сказав приблизно таке: «Автономності ніякої немає. Все повинно бути централізовано». Висловив також думку про цінність в мистецтві трафарету, державного мистецтва і т. ін. Літер.-мист. група «Гроно» маючи в ідеї створити гармонійний синтез у всіх відношеннях вбачили в промові В. Коряка представника абсолютного колективізму, чого прийняти не може, бо колектив для неї має рівноважну цінність як і індивідуум і має завданням знайти форми їхнього співжиття де б один не нищив другого.

Після того в Ч. 229 газети «Вісти Київського Губревкому» від 17 жовтня 1920 р. була уміщена в мистецькій трибуні декларація групи «Гроно».

22 жовтня відбулися другі прилюдні збори гроністів з докладом на тему «Як дивитися на мистецтво». Опонентом виступив лишень т. [ ], який погодився з основними поглядами гроністів.

11 листопада відбулась вечірка «Грона» в «Селянському будинку».

ІР НБУВ, ф. 248, № 1, арк. 1–3. На полях підпис В. Поліщука, синім олівцем.

№ 2

Титульний лист та зміст журналу «Гроно»

Гроно

Літературно-мистецький збірник

Складений літературно-мистецькою групою «Гроно» у Києві

Люстрації та віньєтки художників Георгія Нарбута,

Левандовського,

Марка Кірнарського та Сергія Пожарського.

Обкладинка роботи Левандовського, фронтиспис – Кірнарського.

Листопад, революції року

четвертого.

1920

Київ.

Друковано в кількості 2000 примірників заходами літературно-мистецької групи «Гроно» у восьмій радянській друкарні (бувш. М. Кушнірєва) Караваївська 5. Верстали Кірнарський, Левандовський, Любченко, Поліщук, Гребенко та Угрин. Закінчено друком 25 листопаду 4 року.

Зміст

Credo літературно-мистецької групи «Гроно»

Поезія. Валеріян Поліщук. В революцію. – Михайло Стасенко. Коронсілвет. – Вероніка Черняхівська. 17-й рік. – Микола Терещенко. О часи. О хліб насущний. Вшесте. Серед левад. – Павло Пилипович (Зорев). Гроза. Снігова королева. Коли затихнуть двері. А я живу. – Дмитро Загул. В попелі полумінь.

Красне письменство. Микола Любченко. Повалений бог. Василій Сонцвіт. Чотири мініатюри. Георгій Шкурутій. Ми. В час великих страждань. Григорій Косинка. Під брамою собору. Мент. За земельку.

Мистецька студія. Юр. Меженко. (Про Володимира Кобилянського). Василь Диберт. Кілька слів про графіку.

Мистецька трибуна. Валеріян Поліщук. Як дивитись на мистецтво. Юр. Меженко. Критичні й ліричні замітки на полях сторінок двох останніх книжок П.Тичини.

Доба й мистецтво. Кость Котко. На роздоріжжі.

Мистецька хроніка.

Бібліографія. Олекса Слісаренко, Микола Любченко, Михайло Семенко. Альманах Трьох. Універсальна бібліотека. Євген Григоруk. Революція. В Єлісаветі. Київська преса.

Листуватись з «Гроном» по адресу: м. Київ, вул. Леніна. «Селбудинок». Валеріяну Поліщук. Рецензії прохають надсилати по тій же адресі. Редакція газети «Більшовик».

ІР НБУВ, ф. 248, № 2, арк. 1–4. Чорне чорнило.

№ 3

В. Поліщук

ЯК ДИВИТИСЬ НА МИСТЕЦТВО

(Доклад, читаний на зборах літературно-мистецької групи «Гроно» 18-го жовтня 1920 року в м. Києві).

Тяжкий час переживає зараз українське мистецтво, бо на Україні, на її терені вже кілька літ і під час війни і в Революцію іде запекла боротьба не словом, а кров'ю. Найтяжче проходить соціальна ре-

волюція на Україні, де борються два світи. Україна знову стала на старе історичне місце, де Схід стикається з Заходом, а через те, що Схід і Захід ніколи не можуть поладнатись – Україна – «велика Руїна».

Проте наш народ хоче бути Сходом, бо «ex oriente lux».

Так! Ми тепер Схід, ми хочемо перекинути гнилий Захід, перевернути його банкові контори, як перекинув Христос в Єрусалимському храмі міняльні столи з грішми. Єрусалимський храм мав бути тим, для чого його збудували – храмом молитви, а його обернули в вертеп торгу. Наш храм – цілий світ, збудований для щастя людини, а не для того, щоб вона в ньому вічно страждала, щоб один експлюатував, гнобив другого, беручи все від життя, а гноблений терпів, не маючи нічого? Україна зараз є тим місцем, де перекидають міняльні столи, а там де б'ються, перекидають, нічого не поставиш.

У Києві, кажуть, тринадцять влад змінилось. Це показчик інтенсивності боротьби, де аргументами – гармати, а логікою – божевілья.

Хоч би почати вже творити нові культурні цінності, як творять наші сусіди. Вся сила, вся енергія нашої нації пішла зараз в політичну боротьбу, а коли являється потреба духовної поживи від сучасної нашої культури – у нас її майже нема. Оставайсь або без нічого, або забірай той лишок, що є у сусіда, або проси допомоги.

Ніхто ж не заперечить, що ми кормимось літературою Москви і не через те, що у нас нема кому творити, а через те, що немає часу за боротьбою, або через неї немає змоги. В інших випадках, ми доїдаємо обгризки Берліну, Відня, Варшави, бо свого сучасного нема коли творити, а старе? – Кому потрібне те, що віджило? Для історика...

Але така тяжка атмосфера, коли нічим духовно-мистецьким дихати, неможлива, робляться, мусять робитися, спроби її освіжити. Не може ж живий організм українського народу жити одною політикою, одними газетами, одною боротьбою!

Крім війни, музики гармат, – дайте культурного будівництва та мистецтва! І цього зараз вимагають якнайширші кола українського суспільства. Пролетаріят ставить трудовий фронт, будуючий культуру, поруч з військовим, та на жаль на Україні цього досі зробити не було змоги і може наша пасивність, а то й шкурні інтереси, не менш винні в тому, як і об'єктивні обставини боротьби. Для мистецтва тяжка атмосфера, але без нього обійтись не можна. Його вимагають маси. Старе мистецтво не задовольняє, значить дати треба нове

мистецтво, власне, таке, щоб дало духовну їжу тому найширшому загалу, булоб, як то кажуть, «по сучасному менту».

І от з'являється пролетарське мистецтво, це б то на нашу думку таке, що замінило змістом старе буржуазне, бо як каже проф. Бурачек «коли пролетаріят бере в свої руки життя і хоче творити його згідно своїм ідеям, цілям і бажанням, – він являється природним спадкоємцем культури взагалі», і завдання того мистецтва повинні бути відповідними духові працюючих. Таким мистецтвом є не лишень те, що має завданням служити красоті, а те, що має величезне значіння в житті людства, мистецтво як засіб для передачі свідомо своїх почувань, яки людина сама відчула, до других людей, яки ті почуваннями переживуть.

Бо мистецтво є діяльністю людини, в який вона зовнішніми проявами передає свої почування другим, вні місця і часу. Мистецтво є мостом між людськими душами, є знаряддям для зносин людей в сфері почувань, як слово є знаряддям для зносин людей в сфері абстрактної думки.

Коли прийняти за вихідну точку таке завдання мистецтва, то буде зрозумілим, чому без мистецтва не можна жити. Без нього чоловік завше залишився б диким, окремим, бо він ніколи не міг би зійтись у колектив, не розумів би один одного, душі не розумів би.

На здібності людей захоплюватися почуттями других заснована діяльність мистецтва. Чоловік сміється – другому стає весело, плаче – стає журно, співає бадьору пісню – ти сам піднімаєш вище голову, виказуєш почуття захоплення або страху – други відчують те саме. Комбінуючи і міняючи ріжно форми цієї здібності при допомозі видимих засобів, людина може передавати найтонші нюанси почуття. Це і буде творчість. І людина з предвавіку почала звертатись до творчости, до мистецтва, щоб висловити, передати другим свої почування.

«Ще на світанку життя людкости, пише проф. Бурачек (Мистецтво, 1920, Ч. 1, стор. 64), примітивний чоловік звернувся до мистецтва, аби висловити свою думку, а може й жах, може пошану до того страшного мамонта або зубра, якого з такими хитрощами та труднощами первісні людині траплялося вбити. І цікавий був цей перший малюнок, нарисований на задимленій стіні печери, освітлений полум'ям вогнища і оточений юрбою людей старих, молодих, дітей!.. Як щасливо сміявся перший мистець і як радісно реготали глядачі, бо пізнали, бо вперше обмінялися загальною

думкою, загальним вражінням за допомогою засобу, що вигадав перший мистець».

* * *

Коли пануючі класи колишнього феодального, або кріпосного, або навіть теперішнього капіталістичного строю в більшості дивляться на мистецтво, як на об'єкт розваги, відпочинку, як на «вкусний лімонад», то більш видатні люде, навіть того оточення, відкидали таку роллю мистецтва, шукали в ньому якогось неясного служіння красоті. Але знов таки, коли відкинути всі неточні пояснення, що таке краса, як наприклад те, що вона полягає то в корисності, то в симетрії, то в порядку, то в пропорціональності, то в гармонії частин, останеться два okreśлення краси метафізичне, де вона є як щось існуюче само по собі, одно з виявлень абсолютно-закінченого – Ідеї, Духу, Волі, Бога, – друге значіння матеріялістичне, де краса є певного роду насолода, що не дає вигоди, по okreśленню Канта, «безкорисна насолода».

Коли взяти перше значіння краси, яке прийняли Фіхте, Шелінг, Гегель, Шопенгауер, воно зливаючись з поняттям Бога, нічим не обгрунтоване і фантастичне, яке все одно служить для насолоди, не могло б же людство витратити стільки сил на мистецтво, як на фантастику, що дає лишень насолоду. Друге значіння краси матеріялістичне, зовсім просте і зрозуміле, та, коли йти далі, то сюда треба додати як елементи що дають насолоду і ріжні питва, наїдки, відчування ніжної шкіри і т. ин., ну а хібі ці елементи суть мистецтвом? Ніколи! Значить okreśляти мистецтво як служіння красоті буде зовсім не okreśленням, а «вивертом як каже Лев Толстой, що виправдує існування мистецтва. І все це стає через те, що метою мистецтва ставлять насолоду, а не дійсне призначення його для людини і людскости». Бо коли дивитись на мистецтво, як на знаряддя насолоди, тоді непомітна стає головна роля мистецтва, як засіб для зносин між людьми в сфері почувань, а останнє положення Лев Толстой визнавав основним завданням мистецтва.

Уже завдяки тому, що мистецтво концентрує в собі певну суму почувань, яки зберігає в собі для того, щоб передати другим, воно може діяти впродовж довгого часу, оскільки, наскільки довговічні ті зовнішні прояви, де воно зберігається. Так ми зараз відчуваємо те, що нам хотів передати Данте В Божественній Комедії». Творець «Мойсея», що відбив на собі тодішню революцію, Мікель-

Анджело, нам зараз так само зрозумілий, як і «Піснь пісней» Соломона, як зрозумілі музичні твори Шопена, або скульптурні Лізіппа, Архілоха чи Канови, хоч творили вони одні в більш далекому, други в більш близькому минулому, в різні епохи, при різних обставинах. Тут мистецтво передає, зберігає в собі, ті душевні зворушення минулого дл сучасного, від предків до нащадків, передає поза часом, як книжка – мислі.

Мистецтво таким чином є скарбниця людського почуття, так само як написане слово, книга, є скарбниця людської думки, досягнення в сфері її. С того погляду роля мистецтва колосальна і рівняється до письменности і мови, взятих разом. Так само мистецтво не залежить від місця, або нації, яка його створила. Хіба ми не відчуваємо зараз творчості в китайських пагодах, або індійських храмах, хіба не розуміємо, що лишень радість могла створити ажурний стиль Альгамбри. Ми захоплюємося «Казками тисячі і однієї ночі», або творами Раб-Індра-Ната-Тагоре, як і поезію червонокожих американських індіців в «Піснях про Гайявату». Біблія на китайців робить не менше, вражіння, ніж на нас своїми поетичними місцями, а Шекспіра ставлять в японських театрах зовсім не через те, щоб він був модним письменником. Значить місце, де створено мистецький витвір, обставини і художні засоби не відіграють ролі, бо мистецтво є загальнолюдським і зрозуміло для всіх. Коли воно перестає, хоч би частково, бути зрозумілим, воно вже тратить ясність справжнього мистецтва. Тепер стає зрозумілим, чому людськість зараз витрачає стільки сил на мистецтво, коли число робітників, обслуговуючих його, може уступити по кількості хіба тому, що працює на війну, бо скільки друкарів набірають різні книжки мистецького змісту, скільки каміня тешуть робочі руки, щоб будувати художні архітектурою будинки, скільки працює на кону і біля нього, скільки робітників працює на хемичних заводах фарб та малярських приладдь, щоб потім друга армія малярів могла передати загалу свої почування і так далі і далі.

Часами витрати на мистецтво приймають навіть безглузді форми, як напр., в теперішню вже революцію трупа при Н-кій армії за недовгий час витратила на гріми 45 пудів вазелину, купованого по фантастичних цінах у спекулянтів, тоді як по всіх лазаретах губерніяльного міста С., де Н-ська армія стояла, припинили лікування масажем за відсутністю того ж вазеліну.

Це робиться через те, що мистецтво являється чинником для

зносин людей між собою в сфері почувань, коли завдяки «здібності людини заражатись через мистецтво почуваннями других людей, – для неї стає доступним в сфері почуття все, що пережило до неї людство, стають доступними почування, переживані сучасниками, почування, пережиті другими людьми тисячу літ тому назад і робиться можливою передача своїх почувань другим людям». (Лев Толстой)*.

* Тези цього доклада суть провідними думками літературно-мистецької групи «Гроно».

ІР НБУВ, ф. 248, № 18, арк. 1–2. Верстка, правлена В. Поліщуком.

Summary

In the article the complicated conditions of the formation of the “Grono” literary and art group are set forth, the subject area of the publication of the group – the “Grono” almanach – is investigated, the role of the Ukrainian writers and artists in the establishment of the national press is ascertained.

Key-words: the “Grono” almanach, literary and art group, V. Polishtschuk, art.